

ΜΕΓΑΡΟ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΑΥΙΔ

Ο ΔΑΥΙΔ ΚΑΙ ΟΙ ΨΑΛΜΟΙ ΤΟΥ

Της Νεκταρίας Καραντζή

I. ΔΑΥΙΔ

Ο Προφήτης, ο Βασιλάς, ο Μουσικός

Ο Δαυΐδ είναι μία από τις εξέχουσες βιβλικές μορφές της Ιστορίας. Το όνομά του, στα εβραϊκά, σημαίνει "Αγαπητός". Ήταν ο δεύτερος κατά σειρά, μετά τον Σαούλ, Βασιλιάς της Ιουδαϊκής δυναστείας στην Ιερουσαλήμ, όπου Βασίλευσε για 40 χρόνια, πιθανώς από το 1033/1077 π.Χ. ως το 993/1037 π.Χ. Περιγράφεται ως "πυρράκης [ίηλαδή ξανθός] μετά κάλους οφθαλμών"¹ και χαρακτηρίζεται ως "ἀνήρ συνετός και πολεμιστής, και σοφός λόγω, και ἀνήρ αγαθός των ειδή²".

Δεν υπήρχε μόνον εξαιρετικός πολεμιστής, όποτε μόνον ευφυής Βασιλιάς και Ηγέτης. Δεν υπήρχε μόνο Προφήτης και εκλεκτός του Θεού. Πριν από όλα, υπήρχε ο ὄνθρωπος που έζησε τα πάθη της ζωής ἡώς τέλους, για τα οποίαν θέλει έως τέλους και να ανακάλυψε μέσω "σκατάπουστων στεναγμών και δακρύων μετανοίας" ἔναν άλλον εντελώς διαφορετικό κόσμο. Αυτόν τον κόσμο της αιώνιας αλπινής ζωής αποτυπώνει στους Ψαλμούς του. Ιωσής την επίπονη διαδικασία της εσωτερικής του μεταστροφής και της προσπάθειάς του βρει ανάπονηση από τις τύφες του για τα παροπιώματά του³. ήταν αυτή που τον μετέτρεψε σε Μέγα Μουσικό. Στην πορεία

μετάνοιας, ανακάλυψε το φάρμακο της Μουσικής, την παρηγοριά των στίχων, τη λύτρωση... Καταγράφεται τελικά στην Χριστιανική Ιστορία ως ο Προφήτης, από το Βασιλικό γένος του οποίου γεννήθηκε ο Χριστός.

Οι Μουσικός υπήρξε επιδέξιος δειοτεχνης του "ψαλτηρίου", αλλά και εξαιρετικός μελωδός και υμνογράφος, καταγράφοντας 150 Ψαλμούς αξέπεραστης ποιητικής ομορφιάς. Οι Ψαλμοί αυτοί έχουν διασωθεί σήμερα στο ομώνυμο Βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης. Οι μελωδίες που συνέθεσε για τους Ψαλμούς του δεν διασώζονται. Οι στίχοι του ωστόσο έχουν γίνει κατά καιρούς πηγή έμπνευσης νέων μουσικών συνθέσεων, κυρίως στο χώρο του λατρευτικού - θρησκευτικού μέλους.

II. ΨΑΛΜΟΣ

Ο ελληνικός όρος "ψαλμός"⁴ είναι μετάφραση της εβραϊκής λέξης πίζμον που σημαίνει άσμα που τραγουδιέται με τη συνοδεία μουσικής. Οι ψαλμοί αποδίδονταν κατά την εποχή της γέννησής τους⁵, και αργότερα, με τη συνοδεία μουσικού οργάνου-κυρίως του λεγόμενου "ψαλτηρίου".

Ψάλλω, Ψαλμός, Ψαλτήρ, Ψάλτης

Οι σημασίες των, όρων εν συντομίᾳ⁶:

- a) **Ψάλλω:**
 - i. γενική σημασία:
 - εγγίζω, τραβώ με τα δάχτυλα⁷
 - τραβώ και αφήνω να πκάση¹⁰
 - ii. Στη μουσική, ο όρος ψάλλω σήμαινε παιζώντας έχορδο όργανο με γυμνά δάχτυλα, χωρίς πλήκτρο¹¹.
Τα έχορδα που παιζόνταν απευθείας με τα δάχτυλα λέγονταν ψαλτικά και επιψαλλόμενα. Η χορδή που παιζόταν με αυτό τον τρόπο λεγόταν ψαλλομένη (τραβηγμένη με τα δάχτυλα).
 - iii. όρος ψάλλω, σε νεότερα χρόνια, χρησιμοποιούνταν με τη σημασία του τραγουδώ με συνοδεία κιθάρας.
- B) **Ψαλμός:** θέτοντας σε παλμική δόνηση μιας χορδής (έγχορδου οργάνου) απευθείας με τα δάχτυλα. Επίσης, ψαλμός λεγόταν και ο όχος που παραγόταν με αυτόν τον τρόπο. Σε κατοινά χρόνια, σήμαινε το τραγούδι (τραγούδισμα) με συνοδεία εγχόρδου οργάνου.
- γ) **Ψαλμωδία:** τραγούδισμα με συνοδεία κιθάρας.
- δ) **Ψαλτήρ:** κιθαριστής που έπαιζε απευθείας με τα δάχτυλα (χωρίς να χρησιμοποιεί πλήκτρο).
- ε) **Ψάλφια:** Η γυναίκα κιθαρωδώς.

¹ Α' Βασ. 16,12.

² Α' Βασ. 16,18.

³ Βλ. Β' Βασ. 11 και 21, 3-9. Πρότι, Ψαλμούς 32 και 51.

⁴ Για το μουσικό όργανο Ψαλτήριο, βλ. στη συνέχεια, στην ενότητα: "Η απόδοση των Ψαλμών - Το μουσικό όργανο Ψαλτήριο".

⁵ Από το σήμα "ψάλλω", για τη σημασία του οποίου βλ. στη συνέχεια.

⁶ Βλ. "Θρησκευτική και Ηθική Εγκυλοπαίδεια", Αθήνα 1966, λήμμα: Ψαλμών, Βιβλίος, σελ. 455. Πρότι. Β. ΒΕΛΛΑ. "Έκλεκτοι Ψαλμοί", Αθήνα 1960, σελ. 31.

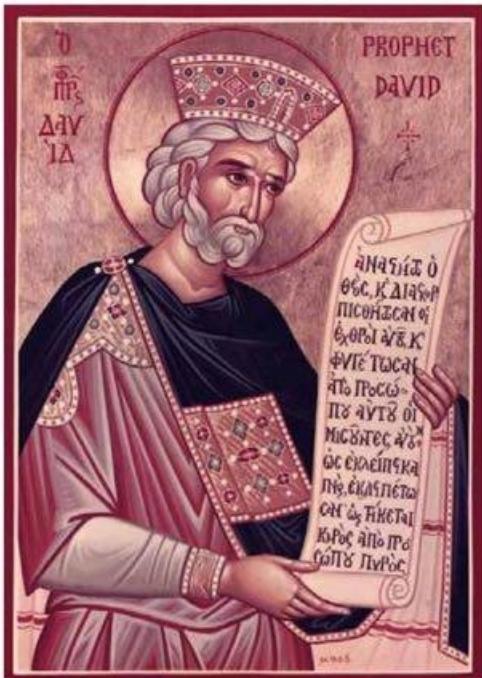
⁷ Εξ ου η μέτα από τις ονομασίες των Βιβλίων των Ψαλμών, ως "Ψαλτηρίου".

⁸ Βλ. σχετικά, H.G LIDDELL - R. SCOTT, "Μεγά Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας", τ. IV, σελ. 675. Σόλωνα ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, "Έγκυκλοποιίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής", εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 360-361.

⁹ Βλ. ΑΙΓΑΛΥΧΟΥ, Πέρσαι, 1062: "ψάλλε θέφεραν".

¹⁰ Βλ. ΕΥΡΥΠΠΗΔΗ, Βάκχαι, 783-74: "... καὶ τέραν χειρὶ ψαλλουσιν νευρός" [και τέραν χειρὶν με το χέρι τις χορδές των τέρων].

¹¹ LIDDELL-SCOTT, ibidem: "Παιζά διά τῶν δακτύλων χορδότονον όργανον και συκὲ δια του πλήκτρου".

Στην Αγ. Γραφή, όπου χρησιμοποιείται η λέξη "ψάλλω" ή "ψαλμός" έχει τρεις σημασίες:

1. Άλλοτε αναφέρεται στον όχο οργάνων, όπως για ποράδειμα στις φράσεις: "ψάλλειν εν κειρὶ" ή "ψάλλειν ταῖς κερσὶ", που αποδίδουν το να παιζει κάποιος μουσικό όργανο. Από αυτήν τη σημασία της λέξης, ως "σκέυη ψαλμοῦ"¹² νοούνται τα μουσικά όργανα.

2. Άλλοτε, επίσης, σημαίνει τραγούδι που συνοδεύεται από όργανο. Ο Μ. Βασιλείος δίνει ακριβώς αυτό το νόμα στον "ψαλμό". λέγοντας: "Ψαλμός, λόγος εστὶ μουσικός, ὃν ευρύθμως κατὰ τοὺς ἀρμανικοὺς λόγους πρὸς τὸ όργανον κρούγεται"¹³ και τον αντίδιαστέλλει από την ωδὴν, η οποία είναι μόνο φωνητική μελωδία, χωρίς την συνοδεία οργάνων¹⁴.

3. Άλλοτε, πάλι, σημαίνει μόνο ωδὴ, χωρίς συνοδεία οργάνου. Αυτή είναι πιο συνίθητη σημασία της λέξης στην Αγία Γραφή¹⁵, ενώ έχει και ως τις μέρες μας επικρατήσει. Αυτό άλλωστε υποδηλώνει και πιο σημειερινή χρήση της λέξης ψάλτης που παραπέμπει σε εκείνους που άδει, χωρίς συνοδεία μουσικής, ύμνους πρὸς τὸν Θεό.

Στο Βιβλίο των Ψαλμών ειδικότερα, η έννοια της λέξης "ψαλμός" φαίνεται πως συνάδει περισσότερο με την δεύτερη ερμηνεία, δηλαδή αφορά σε ποιήματα που άδονταν με συνοδεία μουσικής. Άλλοτε όμως συνάδει με την πρώτη ερμηνεία, ειδικά σε περιπτώσεις διατυπώσεων όπως: "ἐν ψαλτηρίῳ

δεκακόρδων ψάλατε αυτῷ"¹⁶, "ψάλατε τῷ Κυρίῳ εν κιθάρᾳ"¹⁷. Σύμφωνα θέβεια με τον Οριγένη, δεν συνοδεύονται όλοι οι ψαλμοί από όργανο, αλλά ορισμένοι μόνο από αυτούς¹⁸. Είναι επίσης αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, παρότι το Βιβλίο ονομάζεται Βιβλίο των Ψαλμών, δεν περιέχει μόνον ψαλμούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας διασώζονται από τις Επιγραφές¹⁹ των ψαλμών, πέραν από ψαλμούς, περιέχει: "προσευχές", "ύμνους", "άνοιξ" και "ἀδέες". Καθεμιά από τις λέξεις αυτές έχει ξεχωριστή σημασία και λειτουργική χρήση. Από τα παλαιότατα ωστόσο χρόνια, έγινε συνήθεια όλα αυτά τα ξεχωριστά είδη που υπάρχουν στη συλλογή του Βιβλίου των Ψαλμών, να ονομάζονται συλλάβδον ως "ψαλμοί"²⁰.

III. ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

Το Βιβλίο των Ψαλμών είναι ένα από τα ποιητικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, το οποίο περιέχει τα πλέον χαρακτηριστικά και έχοντα δείγματα αρχαίας λυρικής θρησκευτικής ποίησης. Στο πρωτότυπο μασοριτικό εβραϊκό κείμενο, το Βιβλίο αυτό τιλυφορείται: "Σέφερ Τειλλή" ή "Ταλλή"²¹, που μεταφράστηκε από τους Εβδομήκοντα, ως "Ψαλμοί" ή "Βιβλος Ψαλμών", ενώ συνθίζεται και π ονομασία "Ψαλτήριον". Στο κείμενο της Καινής Διαθήκης, τονίζεται συχνά, δια στόματος των Αποστόλων, η θεόπνευστη προέλευση των Ψαλμών²².

i. Ποιητής των Ψαλμών

Ένα από τα θέματα που απασχολεί τους μελετητές των ψαλμών από τα παλαιότατα χρόνια είναι η πατρότητα του έργου. Οι απόψεις διίστανται σχετικά με το αν συγγράφεας ολόκληρου του θεόπνευστου έργου των 150 ψαλμών, που περιλαμβάνονται στο σχετικό

¹² Ψαλμ. 70, 22.

¹³ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ομιλία εἰς τὸν ΚΘ^η Ψαλμό, ἔκδ. PG [J.P. Migne, "Patrologiae [...] Series Graeca", Lutetiae Parisiorum, 1857], t. 29, σ. 306.

¹⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ibidem: "Οὐδὲ φωνὴ εμμελῆς, αποδιδούμενη εναρμονίᾳ κιορίᾳ τῆς συνικήσεως του οργάνου".

¹⁵ Βλ. σκεπτικό Ρωμ. ιε. 9. Εφ. ε. 19. Α' Κορ. δ. 15.

¹⁶ Ψαλμ. 32, 2.

¹⁷ Ψαλμ. 97, 5.

¹⁸ ΟΡΙΓΕΝΗ, Exegetica in Psalmos, ἔκδ. PG 12, 1070.

¹⁹ Για τις Επιγραφές βλ. στη συνέχεια στην αντίστοιχη ενότητα.

²⁰ Πρβλ. Νικηφ. ΒΛΕΜΜΙΔΗ, "Ἐξηγησίς του Ψαλτηρίου", PG142,1321: "Ψαλμός και ωδὴ και προσευχή και εἴτε ἔτερον εν τοῖς ποιήμασι του Δαυΐδ, τα πάντα κοινότερον καλούνται ψαλμοί".

²¹ κατό συγκρ.

²² Βλ. Μαθ. γ, 35, κβ', 43, κζ', 35, Μαρκ. ιβ', 36, Προε. β', 39, δ', 25, Εθρ. γ', 7. Πρβλ. Πατρ. Ιεροσολύμων ΑΝΘΙΜΟΥ, "Ἐρμηνεία εἰς τοὺς PN" Ψαλμούς του Προφηταντος Δαυΐδ", Ιεροσόλυμα 1855, σελ. οα' επ.

Βιβλίο της Π.Δ., είναι ο „δίκαιος“, „πρόσος“ και „μεγαλόψυχος“, κατά τους χαρακτηρισμούς του Ιερού Χρυσοστόμου²³, Βασιλίας του Ιεραπόλης. Δαυίδ, ή ο συλλογή αυτή περιλαμβάνει επίσης έργα άλλων ποιητών της προαιχμαλωσιακής και μεταιχμαλωσιακής περιόδου.

Η δεύτερη άποψη ενισχύεται, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της, υπό ορισμένη ερμηνεία, από τις ίδιες τις Επιγραφές ορισμένων²⁴ ψαλμών, οι οποίες μνημονεύουν άλλα ανόματα, όπως του Ασάφ, των υιών Κορέ, του Αιμάν, του Αιθάν, του Σολομώντα, του Μωάση, του Αγγαίου, του Ζαχαρία κ.α.. Στις Επιγραφές αυτές Βέβαια δεν αναφέρεται με σαφήνεια ότι τα πρόσωπα αυτά που μνημονεύονται έχουν την ιδιότητα του υμνογράφου των ψαλμών που ακολουθούν, ωστόσο αναγράφονται συχνά με την ίδια διατύπωση που αφορά και στον Δαυίδ. Κατά τη μετάφραση των Εβδομήκοντα, η διατύπωση αυτή είναι συνήθως: „ψαλμός των Δαυΐδ“ ή „ψαλμός των Ασάφ“, „τοῖς υιοῖς Κορέ ψαλμός“ κ.ο.κ. Κατά μία άποψη, η απόδοση στίχων, έστω και κατ’ αυτήν την διατύπωση, σε ορισμένα πρόσωπα, δεν μπορεί παρά να επιφυλάσσει γι’ αυτά την ιδιότητα του υμνογράφου και όχι εκείνη του μελωδού ή του φάλτη.

Αξιόλογο επίσης επιχείρημα της ίδιας άποψης είναι ότι στο Βιβλίο των Ψαλμών περιλαμβάνονται κείμενα, όπως εκείνο του ψαλμού 136, το οποίο διεκτραγωδεί τις ταλαιπωρίες της βασιλιώνας αιχμαλωσίας, γεγονότα δηλαδή περίπου πέντε αιώνων μεταγενέστερα του Δαυίδ.

Από την άλλη πλευρά, θα ήταν χρήσιμο να λάβουμε υπόψη μας ορισμένα στοιχεία, που έχουν κατά καιρούς επισημανθεί²⁵ και που μπορούν να γεννήσουν προβληματισμούς σχετικά με την επιχειρηματολογία της άποψης αυτής.

Καταρχάς, πώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί το γεγονός ότι παντού μέσα στο ιερό κείμενο των Γραφών, είτε της Παλαιάς είτε της Καινής Διαθήκης, μέσα κυρίως από τον λόγο των ιερών Αποστόλων και Ευαγγελιστών, όπου γίνεται αναφορά στους ιερούς ύμνους και τους ψαλμούς που ψάλλονταν στον ναό, αυτοί ιστορούνται ως „Δαυιτικοί“ μόνο ψαλμοί²⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και ο 2ος ψαλμός, που στο εβραϊκό κείμενο παρατίθεται ανεπίγραφος και ανώνυμος, στην Καινή Διαθήκη αποδίδεται στον Δαυίδ, δια του λόγου των Αποστόλων²⁷, ενώ παρόμοια παραδείγματα μπορούμε να βρούμε πολλά στο κείμενο των Γραφών²⁸.

Η μοναδική περίπτωση που, στην Αγ. Γραφή, αναφέρεται το όνομα ενός εξ αυτών των προσώπων που αναφέρονται στις Επιγραφές -και συγκεκριμένα του Ασάφ- πλά στο όνομα του Δαυίδ, είναι στο Β' Παραλειπ. κθ'. 30: „καὶ εἴπεν Ἐζέκιας ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ἄρχοντες τοῖς Λευΐταις ὑμεῖν τὸν Κύριον εν λόγοις Δαυίδ καὶ Ασάφ του προφήτου“. Η ερμηνεία της φράσης ωστόσο θα πρέπει να γίνεται όχι μεμονωμένα, αλλά σε συνδυασμό με το σύνολο του ιερού κειμένου. Το όνομα του Ασάφ, όπου αλλού αναφέρεται στην Αγ. Γραφή²⁹, συνέδεται με την μελοποιία. Ο Ασάφ παρουσιάζεται ως ο έχοχος μελωδούς και άριστος γνώστης της ιεράς μουσικής και μελοποιίας, στον οποίο ο ίδιος ο Δαυίδ παρέδιδε τα κείμενά του για να τα μελοποιήσει³⁰. Με βάση λοιπόν τα στοιχεία αυτά και αφού καμία αναφορά περί του „ποιῆτη“ Ασάφ δεν γίνεται στο ιερό κείμενο της Αγ. Γραφής, παρά μόνο περί του „μελωδού“, η διατύπωση σε Επιγραφές των ψαλμών, όπως π. των Ασάφ³¹ είναι πιθανότερο να ερμηνεύεται όχι ως δήλωση της πατρότητας των στίχων των ψαλμών που ακολουθούν, αλλά ως μνεία του μουσουργού.

Με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε τις αναφορές των λοιπών προσώπων που επιγράφονται στους ψαλμούς, τουλάχιστον στο θαύμο που τα πρόσωπα αυτά μνημονεύονται ως „ψαλτωδοί“ και όχι ως ποιτές-υμνογράφοι. σε άλλα σημεία της Αγ. Γραφής³².

Το γεγονός επίσης ότι το όνομα των μελοποιών και των ψαλτωδών δεν αναγράφεται παρά σε ορισμένους μόνο ψαλμούς και όχι σε όλους, εξηγείται, σύμφωνα με μία ερμηνεία, ως εξής: Ο Δαυίδ μοιάζει το έργο του σε ορισμένους από τους „ἀρχωδούς“, τους πρώτους δηλαδή του χορού -πρόσωπα που αναφέρονται και στις Επιγραφές των ψαλμών- προκειμένου να τα αποδώσουν μελικά. Όσα από αυτά επρόκειτο να ερμηνεύονται ειδικά από αυτά τα πρώτα, αναγράφεται το όνομά τους στην Επιγραφή του αντίστοιχου ψαλμού. Για τους υπόλοιπους ψαλμούς που στις Επιγραφές τους δεν υπάρχει αναφορά σε κάποιους ερμηνευτή, θεωρείται πιώς επρόκειτο για έργα που μπορούσαν να ερμηνεύονται από όλους³³.

²³ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, „Τρεῖς Ήμιλίες εἰς τὸν Δαυΐδ καὶ τὸν Σαούλ“, PG 54, 675 επ.

²⁴ Υπόρκουν και ορισμένοι ψαλμοί που δεν διαθέτουν Επιγραφές και επομένως φέρουν ως ανώνυμου.

²⁵ Βλ. σχετικά Α' Παραλειπ. ιστ'. 24, κε'. 1, Νεεύ. ιδ'. 46

²⁶ Βλ. Α' Παραλειπ. ιστ'. 18. „Ἐν τῷ πλέον εκείνῃ τότε ἐπέζη διαινὶ ἐν ἀρχῇ του αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ καὶ τοῖς λευΐταις τοῖς αποφέγγουσιν ποιησῖται“. Α' Παραλειπ. κε'. 1. „Καὶ εἰπεῖς Δαινὸν οἱ βανάνες εἰς τὸ έργο του τοὺς Ασάφ καὶ Αιθάν εν κυριεύεσσι κακοῖς τοῖς ακούσκοντας ποιησῖται“. Α' Παραλειπ. κε'. 1. „Καὶ οἱ λευΐταις τοῖς ψαλτοῖς πάντες τοὺς ιωνοὺς Ασάφ, ταῦ Αιθάν, ταῦ Ιθούμην καὶ ταῦ ιωνοὺς αινεῖταις τοῖς αποδέξαις αινεῖταις“.

²⁷ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

²⁸ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

²⁹ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

³⁰ Προξ. 6. 25.

³¹ Βλ. σχετικά Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, „Commentarius in Psalterium“, PG 128, 53.

³² Βλ. σχετικά Α' Παραλειπ. ιστ'. 24, κε'. 1, Νεεύ. ιδ'. 46

³³ Βλ. σχετικά Α' Παραλειπ. ιστ'. 18. Κε'. 1, Μαθ. κε'. 43. Μαρκ. ιβ'. 36. Λουκ. κ. 42. Προξ. α. 16. Β'. 35. δ. 25. τη'. 35. Ρωμ. δ. 6. ια'. 9. Εβρ. 6. 7 κ. ια'.

³⁴ Προξ. 6. 25.

³⁵ Βλ. σχετικά Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, „Commentarius in Psalterium“, PG 128, 53.

³⁶ Βλ. σχετικά Α' Παραλειπ. ιστ'. 24, κε'. 1, Νεεύ. ιδ'. 46

³⁷ Βλ. σχετικά Α' Παραλειπ. ιστ'. 18. Κε'. 1. „Ἐν τῷ πλέον εκείνῃ τότε ἐπέζη διαινὶ ἐν ἀρχῇ του αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ καὶ τοῖς λευΐταις τοῖς αποφέγγουσιν ποιησῖται“. Α' Παραλειπ. κε'. 1. „Καὶ εἰπεῖς Δαινὸν οἱ βανάνες εἰς τὸ έργο του τοὺς Ασάφ καὶ Αιθάν εν κυριεύεσσι κακοῖς τοῖς ακούσκοντας ποιησῖται“. Α' Παραλειπ. κε'. 1. „Καὶ οἱ λευΐταις τοῖς ψαλτοῖς πάντες τοὺς ιωνοὺς Ασάφ, ταῦ Αιθάν, ταῦ Ιθούμην καὶ ταῦ ιωνοὺς αινεῖταις τοῖς αποδέξαις αινεῖταις“.

³⁸ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

³⁹ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

⁴⁰ Βλ. Ευθύμιον ΖΓΑΒΗΝΟΥ, ο.α., PG 128. εἰς Απηγραφήν Ιθούμην καὶ των υιών Κορέ καὶ Ασάφ καὶ Αιθάν καὶ Αιμάν ποιησάσθων διὰ τούτων τοῖς ανδράσιν, ωραίωδες κεριτονογένετος τῶν κορωνῶν. οι δαινοὶ εἰς τὴν φυλὴν Λευίτων καὶ απεκάθησαν εἰς τὸ μνημόνον τὸ θέον εν διαφράσεις οργήσαντες, ων τα εἴδη σαφών ο τελευταῖς απορριμμάτοις ψαλμοῖς, ιωτοῖς ἔκσπασι τῶν σύντονῶν επιγραφομένων ψαλμῶν αὐτοῖς παρεδόθησαν ψάλτεν, των ἀλλοι κοντῶν ωποῖς ποντίνων ψαλμομένων. Υἱοὶ γονῶν εκατοστοῖς ιωκοῖς εγένονται, τούτους καὶ τὴν επιγραφὴν απέγεγνοτο. Τούτῳ δὲ φανεῖται εἰς τὴν φωνὴν τῶν Παραλειποντῶν διὰ τοῦτο οι αινεῖν τὸν Κύριον εν κειρὶ Ασάφ, αλλὰ καὶ από του επηρημάτος του λη φαλρύ.

Μις προς το παράδοξο επίσης της χρονικής ανακολουθίας στην αναφορά γεγονότων, όπως στον ψαλμό 136, όπου φαίνεται ότι ο Δαυΐδ περιγράφει γεγονότα που ακολούθησαν πέντε αιώνες μετά, η αντίθετη άποψη επικαλείται τη θεοπνευστία και προφτικότητα του κειμένου³³. Εφόσον αποδέχομαστε πως έχουμε μπροστά μας ένα κείμενο όχι απλώς ιστορικό ή φιλολογικό, αλλά θεοπνευστικό και φορέα του λόγου του Αγίου Πνεύματος, τότε για την κατανόησή του δεν μπορούμε να αρκούμαστε στην απλή γερμανική και ιστορική ερμηνεία του, αλλά να καταφέγγουμε σε αυτό που η ίδια η φύση του κειμένου απαιτεί, δηλαδή την ευρεία και βαθιά θεώρηση της θεολογικής ερμηνείας.

Είναι άξιο προσοχής επίσης το γεγονός ότι υπέρ της άποψης της πατρότητας όλων των ψαλμών από τον Δαυΐδ, κλίνουν, με όμεσος ή έμμεσος αναφορές τους, πολλοί και μεγάλοι πνευματικοί πατέρες και ειροί συγγραφείς, όπως ο Ιερός Χρυσόστομος, ο Μ. Βασιλείος, ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ο Μ. Αθανάσιος, ο Γρηγόριος Νύσσης, ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ο Θεοδόρης, ο Αμβρόσιος, ο Αυγουστίνος, ο Κασισιόδωρος, ο Ησύχιος, ο Φιλάστρος, ο Ευθύμιος Ζηγανζηνός, ο Αιδέσιμος Βέδας, ο Πατιάρχης Ιεροσολύμων Άνθιμος κ.α., όπως και ο θείος φιλόσοφος και μάρτυρας Ιουστίνος αλλά και ο ιστορικός Ιώσηπος.

ii. Μετάφραση

Η ελληνική μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης που έγινε από τους Εβδομήκοντα είναι η σπουδαιότερη από τις πρώτες μεταφράσεις του ιερού κειμένου. Η μετάφραση αυτή πραγματοποιήθηκε από τζ 72 Ιουδαίους λαογίους της Αλεξανδρείας της Αιγύπτου και έγινε στοιχιακά μεταξύ 3ου και 1ου αι. π.Χ. Αργότερα θέβεται επικράτησε -άγνωστο πώς- να ονομάζεται μετάφραση των Εβδομήκοντα (Ο') και όχι των 72. Η γλώσσα της μετάφρασης είναι η κοινή ελληνιστική που μιλούσαν οι άνθρωποι στην Αλεξανδρεία της Αιγύπτου κατά τον 3ο και 2ο αι. π.Χ. Η μετάφραση αυτή περιλαμβάνει τα θιβλία του Ιουδαϊκού Βιβλικού Κανόνα³⁴ (Τανάκ³⁵) αλλά και κάποια επιπλέον θιβλία, τα λεγόμενα "Απόκρυφα" ή "Δευτεροκανονικά".

iii. Αριθμοποίηση

Οι ψαλμοί συνολικά είναι 150³⁶, τόσο στο μασοριτικό κείμενο³⁷, όσο και στη μετάφραση των Εβδομήκοντα αλλά και τη Βουλγάτα³⁸.

Δις προς την αριθμηση των ψαλμών, παραπρείται μία διαφοροποίηση, μεταξύ του κειμένου της μετάφρασης των Εβδομήκοντα (αλλά και της Βουλγάτας), σε σχέση με το εβραϊκό κείμενο. Στο κείμενο δηλαδή των Εβδομήκοντα, οι κατά το εβραϊκό κείμενο³⁹ ψαλμοί 9 και 10 συγχωνεύονται σε έναν, τον ψαλμό 9. Το ίδιο συμβαίνει με τους ψαλμούς 114 και 115 του εβραϊκού κειμένου, όπου στην μετάφραση των Εβδομήκοντα συγχωνεύονται στον ψαλμό 113. Αντιστόχως, ο ψαλμός 116 του εβραϊκού κειμένου δικοτομείται στους ψαλμούς 114 και 115 στην μετάφραση των Εβδομήκοντα, ενώ το ίδιο συμβαίνει και με τον ψαλμό 147 που δικοτομείται στους ψαλμούς 146 και 147.

iv. Είδος ψαλμών

Οι ψαλμοί του Δαυΐδ μπορούν να κατηγοριοποιηθούν. Βάσει του περιεχομένου τους, στις εξής κατηγορίες⁴⁰:

α) Ο ύμνος προς τον Θεό. Ο υμνός εδώ εκφράζει τον θαυμασμό του για την θεία ενέργεια, όπως εκδηλώνεται στην ιστορία του ανθρώπου, και την ευγνωμούντη για την σωτηρία θεϊκή παρέμβαση στη ζωή του. Συνήθως οι ύμνοι έκινονται με μια εισαγωγική φράση, κατά την οποία ο υμνώδος προσκαλεί δύος τους ανθρώπους αλλά και τη φύση σε δοξολογία προς τον Θεό, ενώ καταλήγουν με την ίδια προτροπή ή την ευχή ο ύμνος αυτός να ευαρεστήσει τον Θεό. Παραδείγματα του ύμνου προς τον Θεό είναι οι ψαλμοί: 18, 103, 145. Ο ύμνος συνοδεύεται από ζωηρή μουσική, ανύψωση των χεριών στον ουρανό και ρυθμικά κειροκροτήματα⁴¹.

³³Στην επιγραφή του ψαλμού αυτού αναγράφεται στη μετάφραση των Εβδομήκοντα: «Τῶν Δαυΐδ, ἱερεμίου». Με αφορμή αυτήν την επιγραφή εξέφρασαν ορισμένοι μελετητές την απογοή του ψαλμού στην ίδια περίοδο. Επί αυκαλούματος της Βουδουλώνας. Μια τετού βέβαιη ερμηνεία περιγράφεται στην παρουσία του ανόματου του λερέμη στον ψαλμό αυτό. Με βάση την μαρτυρία ότι ο Προφήτης, κατό τις ημέρες της αυτοκλασίας, διάθεσε συνεκεχών των ψαλμών αυτού αλλά και επειδή το περιεκόμενό του προσωπιζάται με τους «θρήνους» του. Βλ. ακεπτά και ANBMOY, ο.α., σελ. 358.

³⁴Βιβλικός κανόνας, ανομίζεται ο αυλογόνης των θεόπνευστων Βιβλίων κατά την Χριστιανισμό και τον Ιουδαισμό. Η αρχαία ελληνική λέξη «κανών» απομεινά χάρακος, ράβδος που χρησιμεύει για την υποβολή μεταξύ αιώνων, μεταφορικά, σημαίνει το κριτήριο, το μέτρο. Γι' αυτό ακριβώς δοθήκε σε αυτήν την αυλογήν των θεόπνευστων Βιβλίων το όνομα αυτό, για να δηλώνει ότι περιέχει τον αποκεντωμένο θεό λόγο που αποτελεί το μέτρο της ζωής καθενός ανθρώπου. Τα θιβλία που περιέχει ο κανόνας είναι τα λέγομενα «κανονικά», σε αντίθεση με τα «απόκρυφα», τα οποία έχουν αποκλειθεί από την Αγ. Γραφή.

³⁵Πρόκειται για την εβραϊκή ονομασία της Εβραϊκής Βίβλου, την οποία μετέφρασαν οι Εβδομήκοντα. Το ίδιο της Μασοράς ξεκίνησε τον 6ο και ολοκληρώθηκε τον 10ο αι. μ.Χ. από τον Ιερουνίου, κατ' εντολήν του Πάπα Δάμασου Α' και υιοθετήθηκε από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Το ίδιον πρόγραμμα περιέκειται από τη φράση «υιλγάρα εdition» που σημαίνει έκδοση «κοινή» ή «για το λαό», επειδή πάντα γραμμένη στην κοινωνιολογική λαϊκότητα γίγανται.

³⁶Όπου γίνεται αναφορά σε αυτό το κείμενο σε αριθμούς ψαλμών, νοούνται κατά την ορθημένη της μετάφραση των Εβδομήκοντα.

³⁷Βλ. ακεπτό ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, «Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη», Αθήνα 1937. Β. ΒΕΛΛΑ, «Εκλεκτοί Ψαλμοί», Αθήνα 1960, σελ. 16-26. Βροκευτική και Ηδική Εγκυρωτικότητα, Αθήνα 1964, λήμψη, σελ. 455. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Σύντομος Εισαγωγή στην Π.Δ.», Αθήνα, 1995, σελ. 96-97.

³⁸Βλ. Ψαλμ. 46, 2 και Ψαλμ. 97, 8. Πρβλ. Β. ΒΕΛΛΑ, «Εκλεκτοί Ψαλμοί», Αθήνα 1960, σελ. 17.

β) Ο ευχαριστήριος ύμνος. Στον ύμνο αυτόν εκφέρεται η ευγνωμοσύνη του υμνωδού προς τον Θεό για τις ευεργεσίες του προς αυτόν και τη σωτηρία παρέμβασή Του σε διυσχερείς καταστάσεις της ζωής του. Το ύφος του είναι πιο πρότερο από εκείνο της υμνωδίας προς τον Θεό, ο οποία χαρακτηρίζεται από περισσότερη ζωτιάνια. Εδώ τονίζεται κυρίως η πρεμία της ψυχής, μετά από τα δεινά που πέρασε και από τα οποία την λυτρώσε ο Θεός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο ψαλμός 102.

γ) Ο θρηνώδης ψαλμός. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν ψαλμοί με τους οποίους ο ποιητής -και μέσω αυτού ο ισραηλιτικός λαός- θρηνεί για τα δεινά που υφίσταται (αιχμαλωσία, λιμός, λοιμός, ανομβρία κλπ.) και παρακαλεί τον Θεό για το έλεος Του. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και πολλοί θρηνώδεις ψαλμοί που εκφέρουν ατομικά την κατάσταση του ποιητή (ατομικοί θρηνώδεις ψαλμοί⁴²). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι ψαλμοί: 59 και 141.

δ) Ο ψαλμός μετανοίας. Ο ποιητής συναισθανόμενος τις αμαρτίες του ή τις αμαρτίες του λαού του, τις εξόμολογείται δημοσίως στους στίχους του. ζητώντας έλεος από τον Θεό και δύναμη για την καταπολέμηση του κακού στον κόσμο. Χαρακτηριστικοί θρηνώδεις ψαλμοί είναι οι: 50, 31, 140.

ε) Ο ιεροποδημικός ψαλμός. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι ψαλμοί που έψαλλαν κατά τις οδοιπορίες τους οι προσκυνητές, καθώς μετέβαιναν στο ναό της Ιερουσαλήμ. Ο ποιητής εκφέρει εδώ την μεγάλη ευτυχία του καθώς οδεύει προς την Ιερουσαλήμ, την έκστασή του, καθώς αντικρίζει από κάποιο ύψωμα τον ιερό ναό, αλλά και την θείο πόθο και την αγαλλίαση που αισθάνεται. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και εκείνοι οι ψαλμοί, στους οποίους εκφέρεται η ευτυχία και η μακαριότητα του προσκυνητή ενώ Βρίσκεται στον ναό της Ιερουσαλήμ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου ψαλμού είναι ο 121.

στ) Ο μεσιακός ψαλμός. Αναφέρεται στη ζωή, το πάθος και τη δόξα του Μεσσία. Ο ποιητής αντλεί το περιεχόμενο από την μεσιανική διδασκαλία και με την προσμονή της έλευσης του Μεσσία, παρηγορεί τον πολύποθο λαό του Ισραήλ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μεσιακού ψαλμού είναι ο 2.

ζ) Ο εσχατολογικός ψαλμός. Ο ποιητής εδώ αντλεί θέματα και εικόνες από την εσχατολογική διδασκαλία και αναφέρεται στην έσχατη πμέρα της κρίσης του Θεού. Εξυμνώντας τη δύναμή Του. Οι ψαλμοί που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία χαρακτηρίζονται για την ζωρότητα και την γοργή εναλλαγή των εικόνων τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο ψαλμός 22.

η) Ο βασιλικός ψαλμός. Στην ενότητα αυτή ανήκουν ψαλμοί με περιεχόμενο από περιστατικά της ζωής του βασιλιά [τη γέννηση, την γάμο, την ανάρροπη στον θρόνο, τις εκστρατείες που επικειρεί, την ανδρεία που επιδεικνύει, τη σοφή και χρηστή του διοίκηση]. Είναι τόσο αόριστο το περιεχόμενό τους, ώστε σίγουρα τους επαναλάμβανε ο λαός του Ισραήλ για καθέναν από τους βασιλείς του. Ακόμη και αυτοί οι ψαλμοί ίδιως, παρότι φαίνονται εκ πρώτης όψεως προσωποκεντρικοί, είναι εμποτισμένοι με βαθύ θρησκευτικό πνεύμα, αφού ο βασιλιάς παρουσιάζεται ως ο έχων χρήσιμα από τον Θεό, ως πρόσωπο που κλήθηκε από Αυτόν για να βασιλεύει τον λαό του Θεού με δικαιούσην, ενώ η νίκη του παρουσιάζεται ως νίκη του ίδιου του Θεού και ο ύμνος απευθύνεται προς Εκείνον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου ψαλμού είναι ο 20.

θ) Ο εκδικητικός ψαλμός. Ο υμνωδός εδώ εκφέρει αγανάκτηση και μίσος στους εχθρούς του ή τους εχθρούς του λαού του και ζητά την τιμωρία τους από τον Θεό, απηχώντας, ως ένα βαθμό, την εκδικητική ανταπόδοση του μωσαϊκού νόμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ψαλμός 108 και ο 34.

ι) Ο διδακτικός ψαλμός. Στους ψαλμούς αυτούς εκφέρεται η σάπιτη και η αφοίσωση του ποιητή -και μέσω αυτού του λαού του Ισραήλ- στον Νόμο του Θεού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ψαλμοί: 1. 48 και 118.

Πέραν από αυτές τις βασικές κατηγορίες, μπορεί κανείς να διακρίνει και περαιτέρω επιμέρους κατηγοριοποιήσεις, όπως οι επινίκιοι ψαλμοί, οι ιστορικοί, οι εορταστικοί κ.λπ.

ν. Επιγραφές

Οι Επιγραφές είναι τα σύντομα σημειώματα που συνοδεύουν συνήθως τους ψαλμούς και αναφέρουν είτε το είδος του ψαλμού, είτε τις ιστορικές περιστάσεις και την λειτουργική τους χρήση, είτε επίσης μνημονεύουν κάποια άλλα ονόματα, πέραν του Δαιδύ¹⁵. Κάποιες από αυτές τις Επιγραφές είναι ιδιαίτερα δυσονότες και δημιουργούν ερμηνευτικούς προβληματισμούς, όπως για παράδειγμα, η επιγραφή στον δύο ψαλμούς: „...υπέρ της ογδός...” “η πεπτηφή „...εις το τέλος...” που την συναντάμε σε 65 ψαλμούς ή η επιγραφή „...υπέρ των ληγών...”.

Πολλοί είναι οι ερμηνευτές και μελετητές του Ψαλτηρίου, μεταξύ των οποίων μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μας, που ασχολήθηκαν με την αξία και τη σημασία των Επιγραφών. Είναι αξιοσημείωτη η μελέτη του Αγ. Γρηγορίου Νύσσης ο οποίος αφιέρωσε δύο ολόκληρα βιβλία για το θέμα. Γνωρίζουμε επίσης, αν και δεν έχει περισσωθεί, ότι Βιβλίο για τις Επιγραφές των ψαλμών έγραψε και ο Μέγας Αθανάσιος, ενώ σημαντικές μελέτες έχουν συντάχει, μεταξύ άλλων, ο Οριγένης, ο Ιερός Χρυσόστομος, ο Μ. Βασιλείος, ο Ευσέβιος, ο Θεοδώρος, ο Ιάκως, ο Αυγουστίνος, ο Διδύμος, ο Ησύχιος, ο Ευθύμιος Ζηγαθηνός.

Οι περισσότεροι των μελετητών Πατέρων της Εκκλησίας, αποδίδουν τις Επιγραφές στον Δαιδύ¹⁶. Υπήρχαν όμως και άλλοι, κυρίως πολύ μεταγενέστεροι ερμηνευτές, που υπέθεταν ως συγγραφείς των Επιγραφών άλλα πρόσωπα κατοπινών εποχών. Κάποιοι μάλιστα μύλισαν και για έργο των Βασιλικών Βιβλιοθηκαρίων, που ανέλαβαν την ταξινόμηση των ψαλμών¹⁷.

Στη μετάφραση των Εβδομήκοντα, προηγούνται όλων των ψαλμών Επιγραφές, εκτός από τους δύο πρώτους. Στο εβραϊκό όμως κείμενο, 34 από τους ψαλμούς δεν διαθέτουν Επιγραφές, γεγονός που θα μπορούσε prima facie να σημαίνει ότι κάποιες Επιγραφές της πρόθεσαν, κατά την μετάφραση, οι Εβδομήκοντα. Πατόσο. ένα τέτοιο επικείρημα δεν θα μπορούσε να είναι απόλυτα πειστικό. Διαφοροποιήσεις στη μετάφραση των Εβδομήκοντα σε όλο το κείμενο της Αγ. Γραφής, υπάρχουν μεν –όπως άλλωστε σε κάθε έιδους μετάφραση– σε σχέση με το μασοριτικό κείμενο, όχι όμως σε θερμό τέτοιο ώστε να αλλοιώνεται το αρχικό νόημα ή να παραλείπονται ολόκληρα κομμάτια λόγου ή επίσης να προστίθενται εκεί που δεν υπήρχαν. Πρόκειται για διαφοροποιήσεις όχι νοηματικές αλλά κυρίως μορφολογικές, που σχετίζονται δηλαδή με την χρήση του λόγου και των εννοιών, σε καθεμιά γλώσσα και σε σχέση με τον περιβάλλοντα πολιτισμό.

Οι Εβδομήκοντα αντιμετωπίσαν με πολύ σεβασμό, κατά τη μετάφραση, το εβραϊκό κείμενο και δεν τόλμησαν καμία αλλοίωση του περιεχομένου του, πολύ δε περισσότερο έχοντας την πίστη ότι το κείμενο που κρατούν στα χέρια τους μετουσιώνει λόγο του Πνεύματος. Μεγαλύτερη ένδειξη αυτού του σεβασμού των Εβδομήκοντα στο αρχαίο κείμενο είναι το γεγονός ότι σε πολλά σημεία το νόημα των λόγων είναι διυνόπτο και συχνά ακατανόπτο, πράγμα που σημαίνει πως προτίμησαν να αποδώσουν το κείμενο όπως ακριβώς έχει, με κάθε αρμοστική ή δύνοσκλια στην ερμηνεία του, παρά να επικειρίσουν οποιαδήποτε μετάφραση που θα μπορούσε να αποτελεί ερμηνευτική παρέμβαση.

Αυτό, θα δει κανείς ότι συμβαίνει συχνά και στις Επιγραφές. Πολλές από τις Επιγραφές που υπάρχουν στο κείμενο των Εβδομήκοντα και λείπουν από το εβραϊκό, όπως σήμερα το γνωρίζουμε, είναι ιδιαίτερα δυσονόπτες. Αν οι Εβδομήκοντα είχαν σκοπό να προσθέσουν κάποια στοιχεία, έστω μέσω των Επιγραφών, στο εβραϊκό κείμενο, αυθαίρετα, ένας προφανής λόγος που θα τους δικαιολογούσε θα ήταν να επεξηγήσουν ή και να ερμηνεύσουν το νόημα ενός ψαλμού. Πώς όμως θα μπορούσαν να πράξουν κάτι τέτοιο θέτοντας μια Επιγραφή, από την οποία κανένας δεν θα μπορούσε να Βγάλει νόημα; Ποια αξία θα μπορούσε να έχει μια τέτοια πράξη; Το γεγονός κυρίως αυτό οδηγεί τους περισσότερους μελετητές στο συμπέρασμα ότι οι Εβδομήκοντα ακολούθησαν, κατά τη μετάφρασή τους, επακριβώς το εβραϊκό κείμενο που είχαν στα χέρια τους την εποχή εκείνην και το οποίο προφανώς θα περιείχε όλες αυτές τις Επιγραφές, σε αντίθεση με το σημερινό εβραϊκό κείμενο, όπως μας έχει περισσωθεί, από το οποίο, για διαφόρους λόγους που διεξοδικά έχουν αναζητήσει πολλοί μελετητές των ψαλμών –με σημαντικότερους τον Άγ. Γρηγόριο Νύσση και τον Ιερό Θεοδώρο– ελλείποντα¹⁸. Η εκδοχή αυτή ενιακήτευται εξάλλου και από το γεγονός ότι οι Επιγραφές, όπως μας παρουσιάζονται στην μετάφραση των Εβδομήκοντα, υπάρχουν και στην μετάφραση της Βουλγάτα.

Πολλές από τις Επιγραφές διατυπώνονται κατά τρόπο τέτοιο ώστε να χρειάζονται, όπως προείπαμε, ερμηνεία για την κατανόησή τους. Ο Άγ. Γρηγόριος Νύσσης αναφέρει χαρακτηριστικά: „η μεν ουν επιγραφή της ψαλμωδίας τοσαύτα περιέχει μυστήρια“¹⁹. Στην αξία των επιγραφών αλλά και στο θεόπνευστο και συχνά προφητικό περιεχόμενό τους αναφέρεται η πλειοψηφία των

¹⁵ Βλ. σχετικά παραπόνω στην ενότητα: «Ω ποιητής των Ψαλμών».

¹⁶ Βλ. κυρίως την μελέτη του ΑΝΒΙΜΟΥ (β.ο. αεθ. ροτ.) και την βιβλιογραφική του παραπομπής.

¹⁷ Βλ. ΘΕΟΔΟΡΗΤΟ Αρχιμ. Ιωάννη ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Η Π.Δ. κατά τους Ο’ – κείμενον, ερμηνευτική παράφραση, εισάγωγη, σάλια», Αθήναι 1965, σελ. 7.

¹⁸ Βλ. ΘΕΟΔΟΡΗΤΟ Αρχιμ. Ιωάννη ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Ερμηνεία στους Ψαλμούς», PG 80: „Επινέπειρος ράδιον συνιδεῖν, ως πλάιο παρ’ Εβραιοῖς τας επιγραφᾶς ευρόντες οι τας θείας πρηγματεύοντες Γραφῆς τούτας μετεβάλλενται επὶ τὴν Ἑλλὰς φωνῆν. Τούτον γράτ καὶ τὸν μετ’ αὐτὸν ψαλμὸν ανεπιγράφους ευρόντες, ανεντηγράφους κατέλουπον, οι ταλμήσαντες τη προδίδειν πάρ’ επωνύμων τας λογιάς τον Πνεύματος“. Ομοίως, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, „Εἰς τὴν Επιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν“, PG 64, 437 επ., ο οποίος, μεταξύ άλλων, σημειώνει: „Τοῦ δε λαοῦς επιγραφῆι μεν εἴων εκκλησιαστικαὶ τα κατιυθναὶ, καὶ τας κατὰ την ουσίαν τῶν Ευαγγελίων καὶ αὐτῶν κατηγορίων, διὰ δόγμα θέτεντο. εἰς ομολογήσεις τον Χριστὸν, αποσυνάγομεν γένηται“. Πρόθ. ΑΝΒΙΜΟΥ (β.ο. αεθ. 92 επ.), ο οποίος αναφέρει, μεταξύ άλλων καρκαπτηριακά: „Ημεῖς νομίζουμε ότι διν εν τω ελληνικῷ μεν κειμένῳ συλλέγενε, εκ του εβραιοῦ δε ελεύθερους επιγραφῶν, διέντεντο τα πάται καὶ ταν ει τεβραιοῖ, εξεπέιρον δε μετά ταῦτα καὶ διεφθάροντα... Πιετεύοντες δε κατὰ μετά του ιερού θεοδωρητοῦ ομολόγουσεν όπι ο Οὐδεὶς ουδέρων προστηματικῶς καὶ στρηγματικῶς καὶ προσθεῖται καὶ αρ’ επωτίν, ως μην ανευ θεοῖς επινοίας μεθερμηνεύοντες, καθά δη καὶ των αρχαίων τινές πελλάσσον ως τον εβραιού ελεύθερούς επιγραφῆς“.

¹⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ibidem.

εκκλησιαστικών Πατέρων. «Σημαίνει και η επιγραφή ως διπλή του ψαλμού η διάνοια», σημειώνει χαρακτηριστικά ο ιερός Θεοδώρος⁴⁸, στην ερμηνεία του στον ΝΕ' ψαλμό και ο Ιλάριος αναφέρει επίσης: «Η επιγραφή και ο ψαλμός είναι ενετλώς αδιάσπαστα μεταξύ τους, γιατί το ένα παρέχει αρμοδιαία αυθεντία στο άλλο και ο λόγος χωλάνει, εάν διαλεγόμαστε περί του ενός μόνον ΕΞ αυτών χωρίς του άλλου»⁴⁹. Ακόμα πιο γλυφαρός για την αξιά και την σημασία των Επιγραφών είναι ο λόγος του Ιερώνυμου: «Τί άλλο είναι η επιγραφή παρά ένα κλείδι; Καθένας στο σπίτι του μπαίνει παρό με ένα κλειδί. Ετοι και το νόημα καθενός ψαλμού δεν μπορεί να κατανοηθεί παρά μέσω κλειδιού, δηλαδή της επιγραφής»⁵⁰. Ειδικότερα, ως προς την προφτικότητα ορισμένων επιγραφών, μπορεί να θεωρηθεί πως η επιγραφή παρέχει σημαντική πληροφορία για την αναμνήση των ψαλμών.

Υπήρχαν πάντως και μελετητές μεταγενέστεροι που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τις Επιγραφές, παραπέμποντας σε κάποια υποθετική μουσική ορολογία, στην οποία πιθανώς θεώροσαν πως αναφέρονται ερμηνεύοντας λέξεις όπως “υπέρ των ληνών”⁵¹ ή “υπέρ της ουδός”⁵². Χαρακτηριστικά, ανέφεραν πως η λέξη ουδόν παραπέμπει στην “κοιλόφθογγο θάρρυτο”, ένα αρχαίο μουσικό όργανο, καὶ ο “ληνός”⁵³ σε ένα κάποιο αρχαίο μουσικό όργανο ή ότι αντιστοιχεί στο επιλήνιο όσμα. Δηλαδή σε τραγούδι που έλεγαν τα αρχαία χρόνια κατά τη διάρκεια του τρύγου⁵⁴. Οι εκκλησιαστικοί ωστόσο Πατέρες ερμηνεύτες των ψαλμών δεν έδωσαν καμία σημασία σε τέτοιου είδους ερμηνεία, αλλά αντίθετα ανέβιαζαν διοικούσαν τους ένα περισσότερο μυστικό περιεχόμενο αυτών των σύντομων λόγων, που συνάδει πολὺ περισσότερο με το όλο ύφος και την ιερότητα των κειμένων των ψαλμών. αναφέρομενοι δύο στην αλληγορική και προφτική χρήση ορισμένων λέξεων, επί των Επιγραφών. Ετοι, η λέξη ουδόν, για τον Μ. Βασιλείο, τον Άγ. Γρηγόριο την Θεολόγο, τον Ιερό Χρυσόστομο, τον Άγ. Γρηγόριο Νύσση, τον ιερό Θεοδώρωτο, τον Άγ. Ιωάννην τον Δαμασκηνό, τον Ευθύμιο Ζηγαβηνό κ.α., σημαίνει την μέλλουσα οιώνια ζωή, η οποία καλείται ουδόν, για να αντιθέται προς τον όλο χρόνο του παρόντος βίου, όπως αυτός ανακυκλώνεται σε εβδομάδες⁵⁵. Όταν καταλυθεί ο χρόνος και το χρονικό διάστημα των επάντι πημένων δεν θα έχει κανένα νόμα, παρότι “της ουδόδος δρόμος εις μέσον δηγεται”⁵⁶, όπως αναφέρει ο Ιερός Χρυσόστομος. Η λέξη επίσης “ληνός”⁵⁷ έχει για τους Πατέρες ερμηνεύτες αλληγορική σημασία, συμβολίζοντας τους ανά τη γη πιστούς και την Εκκλησία, που ριζεύει με αρπέλη, αύμαθολο άλλωστε που παραπέμπει και στον ίδιο τον Χριστό: “Ληνούς δε τας Εκκλησίας προσαγορεύει, επειδή και τον Κύριον ἀμπελον. Αυτός γαρ εν τοις ιεροῖς Ευαγγελίοις ἐφη: εγὼ εἰμι η ἀμπελος η αληθινῆ. Ταύτην δε τρυγώντες οι πεπιστευκότες τον μυστικὸν κατασκευάζουσαν οινὸν”⁵⁸.

vi. Η απόδοση των ψαλμών - Το μουσικό όργανο: “ψαλτήριο”

Μία από τις ονομασίες που συντίθονται έως τις πρέμες μας, για το Βιβλίο των Ψαλμών είναι η λέξη “Ψαλτήριο”. Στην αρχαία ελληνική, το “ψαλτήριον” απαντήθηκε τόσο με γενική όσο και με ειδική σημασία. Ής γενικός όρος χρησιμοποιούνταν για να ονοματίζει μια ολόκληρη κατηγορία εγχόρδων οργάνων, τα οποία παιζόνταν με τα δάχτυλα χωρίς τη βοήθεια πλήκτρου, όπως το επιγόνειο, το μάγαδις, το πήκτις, το αιμικίον, το σαμβύκη, ο νάβλας, ο φοινίκη ή φοινίκιον ή λυροφοινίκη και το τριγώνο⁵⁹. Αυτή μάλιστα η κατηγορία, κατά τους αρχαίους έλληνες, αφορούσε σε όργανα που ήταν ξενικής προέλευσης και τα οποία, πέραν από τόια παιζόνταν αποκλειστικά με τα δάχτυλα, διαφοροποιούνταν από την κατηγορία των οργάνων της λύρας και της κιθάρας και ως προς τον αριθμό των κορδών τους. Το όργανα που ανήκαν στην ευρύτερη οικογένεια της λύρας και της κιθάρας σπανίως ξεπερνούσαν τις 12 κορδές, ενώ τα όργανα του ψαλτηρίου μπορούσαν να φτάσουν και τις 40 κορδές⁶⁰. Απαντήθηκε όμως το ψαλτήριο συντάκιο και ως ειδικός όρος, με τη σημασία ενός ειδικού οργάνου. Ο Αθήναιος, αναφέρει ότι το ψαλτήριο, σύμφωνα με την μαρτυρία του Ιόβα, τελειοποιήθηκε από τον Αλέξανδρο τον Κυθήριο με την προσθήκη περισσότερων κορδών⁶¹ και το ταυτίζει με την μάγαδι⁶².

Οι Εβδομήκοντα, στην μετάφρασή τους, απέδωσαν με την λέξη “ψαλτήριο” ή “νάθλα”⁶³ ένα από τα δύο πλέον δημοφιλή μουσικά όργανα στον εβραϊκό κόσμο, που το χρησιμοποιούσαν τόσο στις τερές τελετές τους όσο και στις γιορτές και τα πανηγύρια τους, όπως μαρτυρούν πολλά χωρία των κειμένων της Αγ. Γραφής⁶⁴. Το άλλο επίσης δημοφιλές εβραϊκό όργανο υπήρχε, κατά τη μετάφραση των Εβδομήκοντα, π. “κινύρα” ή “κιθάρα”, η οποία ομοίως αναφέρεται συχνά στα κείμενα της Βίβλου. Τα όργανα αυτά έχουν παλαιότατη καταγωγή. Μαρτυρούνται ήδη στη Γένεση, στις σημειώσεις όπου αναγράφονται οι γενεές που ακολούθησαν τον Κάιν. Μεταξύ αυτών, αναφέρεται το όνομα του Ιουβάλ, με την σημείωση: “ούτος ην ο καταδείξας ψαλτήριον και κιθάραν”⁶⁵.

⁴⁸ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ, ibidem.

⁴⁹ HILARIUS Pictaviensis, “Tractatus super Psalmos”, PL [Patrologia Latina, Migne, 1815-1875], v. 9, σ. 239 επ. σε “Prologue in Librum Psalmorum”: “Titulus et Psalmus duo sunt, quorum alter ab altero minime divellendus; sed enim invicem autoritatem praestet. Debius est sermo, si de aliquo eorum absque altero dissenserat”.

⁵⁰ HIERONYMUS, “Liber De Expositione Psalmorum”, PL 26, 1277 επ.: “Quid est Titulus, nisi clavis? In domum non ingreditur, nisi per clavem. Ita et uniuscuiusque Psalmi intellectus per clavem, hoc est per titulum intelliguntur”

⁵¹ Πράλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ο.ο., σελ. 8.

⁵² Βλ. ενδεικτικό, Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, “Περὶ τοῦ Αγίου Πνευμάτου”, PG 32, 1929 [...] καὶ μία τοινῦν η αὐτὴ, καὶ ουδόν, την μίαν ὄντως εκείνην καὶ αληθινήν ουδόν, ης ο ψαλμός εν πονηρίᾳ των Φαλμάρων επενηδότη, δι ευτίσης εμφανίζουσα την μετά τον κρόνον τουτον κατάσπαν, την ἀπαντον ημέραν, την ανέσπεραν, την αδιάκονην των Λέπτων και αγήρια διώνα»

⁵³ Ι. ΧΡΥΣΟΤΟΜΟΥ, “Πρὸς Στελέχους καὶ περὶ κατενύζεως”, τόμος Δευτέρος, PG 47, 415-416.

⁵⁴ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ, ο.ο., PG 80, 913.

⁵⁵ Βλ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, ο.ο., σελ. 360-361.

⁵⁶ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, ο.ο., σελ. 104-105.

⁵⁷ ΑΒΗΝΑΙΟΣ, “Διεπιστοσφότοι”, έκδ. G. Kalbei, Λειψία 1887-1890, Δ’, 183Ψ, 81: «το δε ψαλτήριον, ως φησιν Ιόβας Αλέξανδρος ο Κυθήριος συνεπλήρωσε κορδάις».

⁵⁸ ΑΒΗΝΑΙΟΣ, ο.ο., ΙΔ’, 63Φ, 40: «νων φησι ημεῖς λέγομεν ψαλτήριον, τούτη είναι μάργον» ίσι, εμεῖς καλούμε τώρα ψαλτήριο ήταν η μάργον».

⁵⁹ Βλ. Β’ Παρόλ. κ. 29, Ηαδίας ε. 12.

⁶⁰ Γεν. 6, 21.

Σήμερα, μη γνωρίζοντας πώς ακριβώς ήταν αυτά τα όργανα, υποθέτουμε, από τις σχετικές αναφορές της Αγ. Γραφής, πώς αντιστοιχούσαν η μεν νάθλια ή ψαλτήριο στην αρχαία ελληνική λύρα. Η δε κιννύρα στην αρχαία ελληνική κιθάρα.

Οι μαρτυρίες και οι υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς για την μορφή του ψαλτηρίου και της κιθάρας στον εβραϊκό κόσμο, είναι αρκετές. Ο Επίσκοπος Κορίνθου Αθανάσιος, ο Νικηφόρος Βλεμιδίνης αλλά και άλλοι μελετητές, μας περιγράφουν το ψαλτήριο σχεδόν κατά παρόμοιο τρόπο, ως όργανο δηλαδή δεκάχορδο που παιζόταν σε όρθια θέση⁴¹ και διέθετε κλειδά για το χόρδισμα και την ρύθμιση του θαρέως ή του οξέως ήχου, ενώ ο ίχος των φθόγγων παραγόταν από το πάνω μέρος της κατασκευής⁴².

Τα δύο όργανα πιθανώς να έμοιαζαν, όπως άλλωστε και τα ελληνικά όργανα "κιθάρα" και "λύρα", αλλά, όπως και εκείνα, όχι απόλυτα. Και τα δύο, όπως μαρτυρείται από τους μελετητές, υπήρχαν δεκάχορδα⁴³, αλλά όπως μας αναφέρει και ο Ιερώνυμος: "Το ψαλτήριον είχε μεν ομοιότητα προς την κιθάρα, δεν ήταν όμως κιθάρα"⁴⁴. Η βασική διαφορά του ψαλτηρίου από την κιθάρα ή κιννύρα έγκειται στο γεγονός ότι ο ίχος στην κιθάρα εκπιγάζει από τα κάτω μέρη του οργάνου, σε αντίθεση με το ψαλτήριο⁴⁵ που πλάστηκε, σύμφωνα με τη συμβολική σημασία που του έχει προσδοθεί⁴⁶, ώστε να αναπεμπεί ύμνους στον Θεό, απενίζοντας προς τον ουρανό.

Το ψαλτήριο διακρινόταν επίσης από την κιθάρα και ως προς τον τρόπο παιξιμάτος. Λέγεται δηλαδή ότι η μεν κιθάρα παιζόταν με πλήκτρο, ενώ το ψαλτήριο με γυμνά δάχτυλα. Φαίνεται επίσης ότι τα δύο όργανα πρέπει να διέφεραν κάπως και στο σχήμα τους. Ιστορικές αναφορές παρουσιάζουν το ψαλτήριο με σχήμα ανεστραμμένου κεφαλαίου δέλτα, ενώ κάποιοι πιστεύουν ότι παρόμοιο σχήμα πρέπει να είχε και τη κιθάρα⁴⁷.

Στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους, ως "ψαλτήριο" ονόμαζαν ένα συγκεκριμένο όργανο, απόγονος του οποίου θεωρείται το σημερινό "κανονάκι". Το όργανο αυτό παρουσιάζεται σε ιστορημένα κειρόγραφα και τοιχογραφίες στο σχήμα τριγώνου ή τραπεζού, όπως περίπου δηλαδή είναι και το σημερινό "κανονάκι". Η απώτατη καταγωγή του πρέπει να αναζητηθεί στην Ελλάδα των αρχαίων χρόνων και συγκεκριμένα στον "κανόνα" του Πυθαγόρα, ένα μονόχορδο όργανο, στο οποίο ο έλληνας φιλόσοφος έκανε επιστημονικά πειράματα, με σκοπό να εξακριβώσει τους μουσικούς φθόγγους ανάλογα με το μήκος

και το πάχος της χορδής. Ο Al-Farabi (9ος αι. μ.Χ.), τον οποίο οι παλαιοί Αράβες ιστορικοί θεωρούν ως εφευρέτη του οργάνου, εφάρμόσεις αυτήν την Πυθαγόρεια κλίμακα στο πολύχορδο τραπεζοειδές όργανο που επιβλήθηκε τελικά στους Αράβες, απ' όπου και το κληρονομήσαμε υπό τη σπηλεινή μορφή, με το όνομα *qanūn* [εξ ου και "κανόνι" ή "κανονάκι", *qanūn* στα τουρκικά]⁶⁸.

Στην αρχή παιζόταν σε ορθή θέση, όπως ο άρπα, αργότερα όμως, σε οριζόντια, όπως άλλωστε και σήμερα. Με το χρόνο έγινε διακωνισμός του τρόπου παιξίματος του οργάνου αυτού, με αποτέλεσμα να σχηματιστούν δύο ξεχωριστοί τύποι φωλητριου: ο κανών [*canon*] και το σαντούρι [*santur - santir*], το οποίο παιζέται με μπαγκέτες. Η λέξη *santur* ή *santir*, που επικράτησε στους λαούς της Μεσοποταμίας, φαίνεται να έχει, κατά μία εκδοχή, ελληνική προέλευση, από το αρχαίο ελληνικό “ψαλτήριο” (*ψαλτήριο – σαλτήριο – σαντήρι*). Οι απόψεις για την άμεση καταγωγή του σαντούριού, όμως έχει σήμερα, ποικίλουν. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι δημιουργήθηκε στο Βυζάντιο και από εκεί διαδόθηκε στην Δύση τον 15ο αι. μ.Χ., όποτε και εξελίχθηκε, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι δημιουργήθηκε στην Αραβία τον 13ο αι., επεκράτησε στους λαούς της Μεσοποταμίας με το όνομα *santur* και διαμέρισουν το Βυζαντίου, έφθασε στην Δύση τον 14ο αι. Με την πάροδο των ετών και με τη διάδοση του οργάνου και σε άλλους λαούς, ο ονομασία *santur*, αντικαταστάθηκε από άλλες⁴⁹.

Το σημερινό "κανονάκι", το οποίο τα τελευταία χρόνια διατηρήθηκε στην Μικρά Ασία και μεταφέρθηκε στην Ελλάδα το 1922, είναι αναμφισβίτη πόμερος απόγονος του ψαλτηρίου, όπως αυτό διαμορφώθηκε στους Βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους, αλλά ή ομοιότητά του με το αρχαίο όργανο των ψαλμών που οι Εβδομήκοντα ονομάζουν "ψαλτήριο" ή "νάβλα". λόγω της μεγάλης χρονικής απόστασης και της διαφοροποίησης που έκαναν υποστεί τα μουσικά όργανα στο πέρασμα των αιώνων και υπό τις επιδράσεις και άλλων πολιτισμών, δεν μπορεί να διαπιστωθεί με ακρίβεια. Η επιγνώσιμη ωστόσο των αιώνων να διατηρούν τις ίδιες λέξεις για όργανα που ο μορφή τους μεταβαλλόταν χρόνο με το χρόνο, δεν δείχνει παρά την αναμφισβίτη πολύγενεια. Όπου ελλείπουν τα απομεινάρια της Ιστορίας, τα ιστορικά μνημεία, οι περιγραφές των κειμένων ή οι αναπαραστάσεις, τότε η δύναμη της γλώσσας αρκεί για να καλύψει το κενό. Και όταν σε μία αδιάσποτη ιστορική και πολιτισμική συνέχεια οι λέξεις και τα ονόματα επιμένουν να επιβιώνουν, τότε καμία ιστορική επιβεβαίωση δεν θα μπορούσε να έχει μεγαλύτερη σημασία από ό,τι αυτή που μας προσφέρει η μνήμη της γλώσσας μας.

¹⁰ Όπως για παρέβεντα, ο πρωτού όποι και τα βίωσαν είνο λαμπόν.

¹⁰ Πα τον συμβολισμό των 10 χρόδων του φατηπριού, ο ΕΥΣΕΒΙΟΣ [«Τημονήματα εις τους Ψαλμούς», PG. 23, 1173] σπουδείων χαροκπιστικά: «[...] φατηπριον δε δεκαχρόδων, η του Αγίου Πνεύματος δια πανθηριών πέντε μεν του σώματος, ισαριθμα δε της ψυχής δυνάμεων επαπελουμένη λατρεία».

¹⁶ HIERONYMUS, ὁ οὐρανούς. «*Similitudinem habere cithare, sed non esse citharam*». ¹⁷ ΒΔ, επικτητικό μηδεμίου 55. ΒΔ, επίσης ευβενικό. ΔΙΔΥΜΟΥ του Αλέξανδρεως. «Εἰς Ψαλμούς». PG 39, 1324. «Ψαλτρίου πρὸς κιθάραν διαφορὰν εἶναι λέγουσι μουσικοὶ».

¹⁴ Για τη συμβολική οπωρού καθάρας και ψαλτηρίου Θλ. ενδεικτικό. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. «Ουμία στον λόγο Ψαλτή». PG 29. «Εξαιρετική των Κυρίων εν κιθάρᾳ, εν ψαλτηρῷ»

¹⁰ Βλ. συνέχεια Par 5 MILNE, "Palestinian". Πάρις, Eerdmans Digital Reference, πλήρης έκδοση, πλ. 455.

⁴⁴ See, for example, J. M. Farmer, *Falsetto, Trans. Hymns and Psalms*, canticus, Gen. 400.